

DOMOBRANSKA PRISEGA DNE 20. APRILA 1944

Janez Peršič*

UDK 940.531.63(497.12):179.5 »1944«

Janez PERŠIČ, student, 61000 Ljubljana, Yu

THE HOME GUARD OATH ON APRIL 20, 1944.

The author discusses the oath which the Slovene Home Guards took in April 1944, promising to fight together with Nazis against communists and their allies. He tries to establish whether this was also an oath of allegiance to Hitler.

Zjutraj 20. aprila 1944 (na Hitlerjev rojstni dan) so na ljubljanskem centralnem stadionu ob sedanji Titovi cesti, na kandijskem stadionu v Novem mestu in na Vrhniki, pozneje pa še v nekaterih drugih krajih pripadniki Slovenskega domobranstva in policijskega zbora izrekli sledečo prisego:

»Prisegam pri vsemogočem Bogu, da bom zvest, hraber in svojim nadrejenim pokoren, da bom v skupnem boju z nemško oboroženo silo, stoječo pod poveljstvom vodje Velike Nemčije, SS četami in policijo proti banditom in komunizmu kakor tudi njegovim zaveznikom svoje dolžnosti vestno izpolnjeval za svojo slovensko domovino kot del svobodne Evrope. Za ta boj sem pripravljen žrtvovati tudi svoje življenje.

Tako mi Bog pomagaj!«

Organizacijski štab Slovenskega domobranstva je poslal 16. aprila 1944 četam ukaz s pripisom: Strogo zaupno, samo v evidenco, potem pa 20 — ali 21 — IV — vrniti. Ta se glasi:

»Poveljniku ...

1.

Na dan 20. aprila t. l. bodo pripadniki Sl. D. položili prisego. Tekst prisega predvidevajo osnovne odredbe za vzpostavitev Slov. D.

Te odredbe se glase: V duhu odredbe Vrhovnega komisarja od 6. dec. 1943 o ustanovitvi narodno zaščitnih oddelkov v operacijski coni Jadransko primorje predpisujem sledeče:

---

* Janez Peršič, Ljubljana, Večna pot 5.

- paragraf 1. Narodni zaščitni oddelki v Ljubljanski provinci se imenujejo Slovensko domobranstvo.
- paragraf 2. Slovensko domobranstvo se za vzdrževanje reda in varnosti bori v vsej operacijski zoni Jadransko Primorje in kolikor bo potrebno v neposredno obmejnih krajih.
- paragraf 3. Slov. domobranstvo polaga sledečo prisego: ...*
- paragraf 4. Gornja prisega se polaga ustmeno in se okrepi s podpisom. Vsi pripadniki Sl. domobranstva morajo zgornjo prisego na pamet znati.«

V točki 2 so podana navodila za prisego in čas: ob 10. uri dopoldne; pred tem bo od pol devetih do devetih maša. V točki 5 piše, da bodo »vse čete poslale v Ljubljano svoja odposlanstva in to po enega častnika, enega podčastnika in dva domobranca kot svoje zastopnike...

9.

Prisega enot po položaju se bo izvršila po naknadno izdanem povelju.

10.

Častniki in podčastniki org. štaba, štaba šolske skupine, prijavnega urada in železniške delegacije** bodo ostali na desnem krilu.

Poveljnik ppolkovnik

K r e n e r s. r.«^{1/**}

* Sledi besedilo prisega

** Železniška policija

*** Nenavedene točke predpisujejo potek ceremonije

Pred samo prisego sta imela z balkona palače pokrajinske uprave (pred vojno sedež banovine, sedaj sedež izvršnega sveta SRS) govora divizijski general Leon Rupnik, tedaj prezident pokrajinske uprave, in generallajtnant Erwin Rösener, poveljnik policijskih in SS- oddelkov na področju Ljubljanske pokrajine. Prisotnih je bilo precej gostov, med njimi konzul NDH v Ljubljani, oficirji organizacijskega štaba Slovenskega domobranstva, predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti in rektor Univerze. Prvič je bila tedaj na omenjeni palači slovesno izobešena tudi slovenska zastava s kranjskim deželnim grbom, godba pa je zaigrala poleg nemške državne in nacionalsocialistične himne tudi pesem Naprej zastava slave.

Na stadionu, okrašenem z različnimi nemškimi in s slovensko-kranjsko zastavo, so bili zbrani domobranci ljubljanskih in zastopstva drugih domobranskih enot Ljubljanske pokrajine (kar pomeni, da je bila v Ljubljani uprizorjena nekakšna osrednja prireditvev), poleg teh pa tudi člani tako imenovanega Policijskega zbora. Za uvod jih je z mašo »duhovno očistil« ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman, zatem pa so poslušali Rösenerjev govor, ki ga je v prevodu

¹ Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja (AIZDG), fond Organizacijski štab Slovenskega domobranstva, fasc. 274, III.

ponovil podpolkovnik Franc Krener, najvišji domobranski oficir. Rösener je na začetku rekel, da je dne 24. septembra 1943 izdal povelje za ustanovitev Slovenskega domobranstva in da so tedaj možje, ki so hoteli ohraniti svojo domovino pred boljševiszmozom, opravili na znotraj sveto prisego, čeprav se niso zakleli na zunaj. »Tedne in mesece je bilo treba delati in uspelo nam je, iz te majhne čredice narediti ugledno vojsko.« Nato je domobrance opozoril na to, da so bili s pomočjo velikonemškega rajha izvežbani, oblečeni in oboroženi. Nadaljeval je: »Mi pa smo vam prinesli eno: vero v vašo domovino, da bi jo branili in ohranili čisto.« Potem je domobrance opozoril, naj bodo zvesti, disciplinirani, tudi kadar ne razumejo, kaj njihovo vodstvo namerava z danimi povelji, naj bodo hrabri in borbeni (»Gre za vaš biti ali ne biti. Ne gre samo za Nemčijo... gre zato, ali po naši borbenosti, pripravljenosti in odločnosti hočemo živeti v urejenih državah...«). Nato je dejal: »Danes ste nastopili za prisego, da se boste skupaj z nemško vojsko, z vojaško SS in policijo borili za svobodno čisto Evropo. Nastopili ste za prisego, da se boste borili za svojo domovino, za izgubljeno kri, da se bomo tako nekoč mogli svobodni ter v miru in redu lotiti mirnega dela za obnovo Evrope. Ko prisegate, se zavedajte, da ste stopili v novo razdobje svojega življenja. Kdor misli, da svoji prisegi ne bo mogel slediti, mu dajem priložnost, da odide, ne da bi mu kdo zameril. Vaš škof vas je to jutro pripravil. Čistega srca stojite tu, da bi položili zaobljubo vojaka.« Zagrozil je, da bodo ljudje, ki ne mislijo držati položene prisege, kaznovani in sojeni po vojaških določilih in pozval tiste, »ki so doslej stali ob strani«, naj se uvrstijo med domobrance in se »borijo za svobodo svojega naroda proti banditom, proti komunistom in njihovim pomagačem« z besedami: »So to ljudje, ki so nekoč prisegli na osebnosti, katerih danes ni več ali pa so svojo domovino v nesreči zapustili in izdali. Kdor hoče prisego tem izdajalcem še naprej držati, izdaja svoj narod, svojo domovino, svojo družino in se sam izloča iz narodne skupnosti.« Dalje je govoril, da domobrance obvezuje ime, da branijo svojo domovino pred banditi in njihovimi pomagači, jih končno pozval, naj prisežejo na meč (»na orožje, ki nam je vsem sveto«), ki ga vojak odloži šele »takrat, če je častno in zvesto izpolnil nalogo, braniti in čuvati domovino, narod in družino.«- Na koncu je dejal: »Sprejemam vas sedaj v borbeno skupnost svojih vojakov in vas, tovariši iz Slovenskega domobranstva, prisrčno pozdravljam. Dokažite tudi v bodoče, da ste vredni boriti se za svojo svobodo in svojo domovino. Vaša prisega, ki se ozira na vodjo velikonemškega rajha, bo držala zvestobo, zakaj vedno, kadar koli bi bili v stiski in nevarnosti, se lahko zanesete nanj in na njegove možje. Bodite potem tudi vi njemu v bodoče zvesti!«²

General Leon Rupnik je bil prisoten pri ceremoniji kot gledalec.

Pri samem aktu prisege sta sestavljala okvir prisegajočim domobrancem oddelek Waffen SS in oddelek policijskega polka. V notranjost četverokotnika so se postavile štiri skupine Nemcev in domobrancev. V vsaki od teh skupin so trije Nemci držali meč, na katerega konico so trije domobranci (častnik, podčastnik in prostak) položili levico, tri prste desnice pa dvignili k prisegi. Tudi domobranci v četverokotniku so dvignili tri prste desnice. Besedilo prisege je

² Citati so vzeti iz Rösenerjevega govora, objavljenega obenem z opisom ceremonije v Jutru, letnik 24, št. 91, 21. aprila 1944.

bral podpolkovnik Franc Krener, domobranci pa so ga ponavljali za njim. Po slovesnosti je Rösener ranjenim domobrancem razdelil ranjeniške značke, za konec so nemške in domobranske enote defilirale pred Rösenerjem in Rupnikom na Kongresnem trgu, zvečer pa so se nemški in domobranski oficirji v spremstvu družin gostili v dvorani na Taboru.

O prisegi je bil tedaj posnet tudi dokumentarni film.

Zapriseženi domobranci so podpisali dvojezično izjavo (Erklärung):

»Ich bin freiwillig in die Slow. Landeswehr eingetreten zur Bekämpfung und Vernichtung des Kommunismus, der meinem Lande schon so viel Elend gebracht hat und ganz Europa bedroht.

Mein fester Wille ist es, mit allen meinen Kräften, zur Befriedung des Landes und Europas unter der deutschen Führung beizutragen und mein Leben dafür einzusetzen. Diese Verpflichtung habe ich heute mit einem heiligen Eid bekräftigt.

Ich bin über Pflichten und Rechte in dienstlicher, disziplinarer und wirtschaftlicher Hinsicht belehrt worden.

Sem prostovoljno pristopil v Slov. domobranstvo, v boj in uničenje komunizma, ki je moji deželi že toliko gorja prinesel in vso Evropo ogrozil.

Moja trdna volja je, z vsemi mojimi močmi v zadovoljstvo moje dežele in Evrope bojevati se pod nemškim vodstvom, in zato tudi moje življenje postaviti.

To obvezo sem danes s sveto prisego potrdil. Sem bil o dolžnostih in pravicah v službenem, disciplinarnem in gospodarskem oziru poučen.«³

Med podpisniki te izjave ni najti imen častnikov organizacijskega štaba Slovenskega domobranstva.

Tisti, ki so po 20. aprilu stopili v Slovensko domobranstvo, so prisegli zopet na Stadionu po istem postopku 30. januarja 1945 (dvanajsta obletnica prevzema oblasti po nacionalsocialistih v Nemčiji), mašo pa je tedaj bral glavni domobranski kurat dr. Ignacij Lenček. Oficirji, ki so bili prisotni na zasedanju »slovenskega parlamenta« v noči od 3. na 4. maj 1945, so tedaj prisegli kralju Petru, enako pa naj bi domobranci množično storili po begu na Koroško v Vetrinju maja 1945.

Omenim naj še dokument, ki ga je podpisal zastopnik »inšpektorja« (polkovnika Antona Kokalja) major Ferencak in ki kaže na to, da je poveljstvo Slovenskega narodnega varnostnega zbora na Primorskem prisego morda celo zavrnilo. Dokument se glasi:

RAZPIS

Ako bi pri kaki edinici SNVZ zahteval kak nemški oficir ali kakšna nemška oblast položitev prisega ali bilo kake zaobljube, je isto odkloniti in tuk. poveljstvo nemudoma obvestiti.«⁴

³ Glej opombo 1.

⁴ AIZDG, Slovenski narodni varnostni zbor, dokument št. 01552.

Na tem mestu se ne bom spuščal v nastanek in razvoj domobranstva na Slovenskem, ker je to že lepo razloženo v četrti knjigi Ljubljana v ilegali (zlasti v članku Ivana Križnarja). Zato navajam samo nekatera osnovna dejstva, ki so posebno pomembna za mojo razpravo. Slovensko domobranstvo (naziv za domobrance v Ljubljanski pokrajini; od sedaj naprej kratici SD) ni bilo neka samostojna vojaška organizacija, pač pa je bilo (razen v začetku, ko si je poveljstvo nad njim za nekaj dni prilastil general Rupnik in nekaj dni pred predajo zaveznikom, ko je poveljstvo nad njim zopet imel za en dan isti general, zatem pa Narodni odbor) podrejeno višjemu skupinskemu vodji (der Höhere Gruppenführer) SS in generallajtnantu policije Erwinu Rösenerju. Temu so bile kot policijskemu poveljniku osemnajstega vojnega okrožja podrejene SS in policija na skoraj vsem slovenskem ozemlju (vključno na Koroškem), z izjemo ozemlja, ki je bilo že pred letom 1941 pod Italijo. Za podrejeno slovensko ozemlje je Rösener ustanovil operativni štab za uničevanje tolp (Führungsstab für Bandenbekämpfung) s sedežem v poslopju ljubljanske Kazine. Temu štabu je bil prek vmesnega člana z nazivom Aufbaustab podrejen organizacijski štab SD. Le-ta je domobranskim enotam posredoval Rösenerjeve ukaze in skrbel, da so se izvajali. Ukaze vojaško-operativnega značaja so enote dobivale celo mimo organizacijskega štaba. Njegov poveljnik je bil podpolkovnik Franc Krener, načelnik pa podpolkovnik Ernest Peterlin, oba oficirja bivše jugoslovanske vojske.

Na področju slovenske Primorske je poveljeval SS in policiji general Odilo Globocnik, ki mu je bilo podrejeno domobranstvo z nazivom Slovenski narodni varnostni zbor z inšpektorjem Antonom Kokaljcem, polkovnikom bivše jugoslovanske vojske na čelu. Na Gorenjskem je tudi bilo nekaj domobranskih enot, ki niso imele posebne organizacije, pač pa so bile podrejene lokalnim nemškim postojankam.

V civilnem pogledu je bila Ljubljanska pokrajina skupaj s Slovenskim primorjem vključena v operacijsko cono Jadransko primorje, ki ji je načeloval koroški gaulajter dr. Friedrich Rainer. Njemu so bili podrejeni prefekti posameznih provinc, med njimi tudi prezident Ljubljanske pokrajine divizijski general stare jugoslovanske vojske Leon Rupnik. Kljub temu, da je sodeloval pri ustanovitvi SD, se v njegove zadeve ni smel mešati, vsaj do septembra 1944 ne, ko ga je Rösener, ki je bil avgusta istega leta sam povišan v vrhovnega skupinskega vodjo (Obergruppenführer) in generala policije, postavil za generalnega inšpektorja SD s činom nemškega generala. Pa tudi potem ni imel posebno velike oblasti nad SD.

Na zasedanju »slovenskega parlamenta« na ljubljanskem Taboru v noči od 3. na 4. maj 1945 so bili domobranci sprejeti v sestav jugoslovanske kraljeve vojske. Skupaj z Nemci so se potem umaknili na Koroško, kjer so jih zajeli Angleži in jih začasno nastanili v vetrinjskem samostanu. Tu so baje domobranci zopet prisegli, tokrat kralju Petru.

Primorski domobranci so se predali zaveznikom v Furlaniji.

Preden bom podrobneje prikazal vprašanja, ki se pojavljajo v zvezi s prisego in skušal poiskati odgovor nanje, naj navedem nekaj osnovnih dejstev o pomenu prisega.

Prisega je »akcent brez črke pod njim«. Izhaja iz prastarega klicanja pomoči višje sile, ko nekdo zatrjuje, da govori resnico ali sklene, da bo napravil

nekaj važnega. Po mnenju moralnih teologov in po cerkvenem pravu se prisega zato, da človek, ki je slab, pokliče na pomoč vsemogočnega in vsevednega boga kot pričo, da je res pripravljen izpolniti tisto, kar obljublja (če gre za promisorno prisego), oziroma da govori resnico (če gre za asertorno prisego). Bistvenega pomena za »pravo« prisego so torej besede »Prisegam pri bogu«, ki dajo navadni zatrditvi značaj prisege. Čim manj ima cerkev vpliva na življenje ljudi, toliko bolj se uveljavlja civilna prisega ali slovesna zaobljuba, vendar je pri domobranski šlo za »pravo« prisego. Dalje je treba vedeti tole: za prisego sta potrebna dva subjekta, to sta tisti, ki priseže, in tisti, kateremu ali bolje v čigar korist je prvi prisegel. Pri vojaški prisegi je prvi subjekt vojak, ki priseže drugemu subjektu, vrhovnemu poveljniku armade (ki je običajno poveljar države) zvestobo, poslušnost in podobno. Ime ali naziv tistega, ki se mu priseže, morata biti navedena v samem besedilu prisege. Tisti, ki prisego sprejme, pred katerim je izvršen akt prisege, in tisti, v čigar korist je bila izrečena, sta lahko različni osebi. Vojaki prisego izrečejo pred svojimi neposrednimi poveljniki, glasi se pa na vrhovnega poveljnika. Prisega »veže v duhu« do smrti enega ali drugega subjekta. Odvezo od »prave« prisege da lahko le tisti, kateremu se je priseglo, v dvomljivih primerih (če gre za izsiljeno prisego) pa cerkvena oblast. V primeru, ko si vsak od obeh subjektov razlaga prisego po svoje, obvelja razlaga tistega, kateremu je bilo priseženo.

Za uvod je to več kot dovolj in naj samo še pripomnim, da nas o moralnih aspektih prisege poleg Zakonika cerkvenega prava pouči že Summa theologica Tomaža Akvinskega, o pravnih pa kratko in jasno Der politische Eid Ernesta Fiesenhahna.

Poglejmo si sedaj izjave, ki so jih dali v glavnem na zaslišanju ali sodišču tisti, ki so sodelovali v pripravah na prisego oziroma pri sami prisegi. Iz zgoraj navedene prve točke povelja za prisego je razvidno, da je organizacijski štab četam ukaz samo posredoval. Tudi iz tega, da tekst omenja vrhovnega komisarja kot tretjo osebo, lahko sklepamo, da je ukaz izdal generallajtnant Rösener, ki je tedaj vedril in oblačil nad SD. To je povedal tudi zelo jasno sam na zaslišanju. Na vprašanje: »Zakaj ste zaprisedli SD?« je podal tole izjavo:

»Vse nemške enote so po zelo kratkem času urjenja zaprisedle svojemu najvišjemu vojaškemu gospodu Adolfu Hitlerju. Vse vojaške enote, ki so se bojevale v nemški vojski kot zavezniki in so prisegle že v svoji vojski na zastavo, so bile ponovno zaobljubljene. Če domačinske enote še niso imele samostojne vlade, so bile zaprisedene domovini oziroma osvoboditelju Evrope in na meč. Iz tega razloga je bilo tudi SD zaprisedeno. Za mene in moj štab in za druga udeležena nemška službena mesta je bila zapriseda sama ob sebi razumljiva. Kot tako so jo jemali tudi Rupnik in poveljstvo SD. Oblika za prisego je bila nekaj dni pred zaprisedo izročena SD, da so jo lahko častniki in moštvo proučili.«

Glede maše je Rösener dalje izjavil, da je pobuda zanjo izšla iz komande SD z utemeljitvijo, da je treba upoštevati verska čustva domobrancev.

Na vprašanje, kdo je bil mišljen z besedo »zavezniki«, je odgovoril Rösener takole:

»Angloamerikanci. To je bilo raztolmačeno tudi Rupniku in Krenerju, ki mu je bila pokazana originalna izdelava in po meni spremenjena izdelava.«

K temu je dodal:

»Četudi se SD ni borilo direktno proti Angloamerikancem, tedaj je s strazenjem in varstvom prometnih poti nemškega vojaka v borbi proti Angloamerikancem zavestno podpiralo.«⁵

Glede delovanja škofa Rožmana v zvezi s prisego pa je rekel, da »je opozoril tiste, ki naj bi bili zapriseženi, na brezpogojno izpolnjevanje prisega, ki jo bodo položili.«⁶

Na sodni obravnavi konec avgüsta 1946 so Rösenerja ponovno vprašali: »Kdo je odredil zaprisego SD?« Odgovoril je: »Povelje za to sem v končnem pogledu dal jaz. Pobudo za to so dale čete same oziroma štab domobranstva.«⁷

»Rainer trdi, da je bil tekst zaprisege za vse kvislinške enote v nemški vojski enak in podoben prisegi, ki so jo dajale enote Waffen SS. Dalje trdi, da se spominja, da mu je Rösener predložil tekst domobranske prisega s pripombo, da so se v Ljubljani s to formulacijo zedinili.«⁸

General Leon Rupnik je v izjavi, napisani v zaporu, prisego le mimogrede omenil, češ da so prisegli vsi domobranci in poudaril, da sam ni prisegel.⁹

Na procesu je povedal, da je vsebino teksta poznal; zatem je rekel: »Meni je poslal Rösener tekst prisega, in tam sem dodal ‚in zaveznike‘.« Na vprašanje predsednika sodišča, koga je s to besedo mislil, je odgovoril: »Angloamerikance.« Zatem je pojasnil, da Sovjetska zveza ni prišla v poštev, ker je bila »zelo daleč«.¹⁰

Pomočnik poveljnika organizacijskega štaba SD podpolkovnik Milko Vizjak je na zaslišanju glede prisega izjavil, da je Rösenerjevo besedilo popravil Rupnik in da so to besedilo uporabljali domobranci pri prisegah, da so se pa zlasti oficirji prisegi upirali in sklenili, da je to le zaobljuba, ker jih veže še stara prisega kralju Petru, da je to potrdil tudi dr. Ignacij Lenček po posvetu s škofom Rožmanom. Nadaljeval je:

»Rösener je hotel z zaprisego doseči to, da bi bilo domobranstvo bolj enotno, bolj vezano. Zagrozil nam je, da po prisegi ne sme biti več slovenskih zastav, samo slovenskih bataljonov, prekomerne oborožitve.

Pojavljale so se tudi vedno pogostejše dezertacije ter drugi disciplinski prestopki. Z zaprisego pa je bil Rösener pravno opolnomočen, da je posameznike klical na odgovornost.«

Vizjak je dalje rekel, da so pred tem bila pogajanja, med Krenerjem, Rupnikom in Rösenerjem, kjer je Rösener postavil alternativo: prisega ali razpušitev SD; pred prisego je bil na sodnem odseku organizacijskega štaba izdelan statut, ki je vseboval prisego. »Na kratko rečeno, prisega je imela ta pomen, da smo bili vsi domobranci na slovenskem ozemlju popolnoma v rokah Rösenerja,« je rekel na koncu in zatem dodal še zanimivo misel:

⁵ AIZDG, fond Komisije za ugotavljanje vojnih zločinov, fasc. 925, Zaslihanje Rösenerja, stran 3.

⁶ Prav tam, stran 10.

⁷ AIZDG, fond Komisije za ugotavljanje vojnih zločinov, fasc. 925, Proces proti Rupniku, Rösenerju, Hacinu, Vizjaku, Kreku in Rožmanu, III, A-2.

⁸ Metod Mikuž, Ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman in njegova okolica med NOB. Ljubljana v ilegali IV, stran 341.

⁹ AIZDG, fond Komisije za ugotavljanje vojnih zločinov, fasc. 925, Izjava Leona Rupnika, stran 4.

¹⁰ AIZDG, fond Komisije za ugotavljanje vojnih zločinov, fasc. 925, IV, Proces proti Rupniku ..., C-1.

»Na Primorskem Globocnik ni načel tega vprašanja... To je za mene poven dokaz, da je moral biti iniciator prisege general Rupnik, ki je bil morda malo sugestiran od SLS, kajti če bi bila to Rösenerjeva zamisel, bi gotovo tudi Globocnik na Primorskem dobil od nadrejenih iste instrukcije. Tudi na Gorenjskem ni bilo prisege.«¹¹

Na procesu je Vizjak na trditev predsednika sodišča, da so »zavezniki« logično Angloameričani, izjavil: »Z naše strani ni bila o tem izdana nobena direktiva.« Poleg tega tudi ni vedel, da je bil o prisegi obveščen tudi Mihailović. Dalje je izjavil, da so na posvetovanjih s škofom Rožmanom in kuratom Lenčkom sklenili, da je to samo zaobljuba, »češ da nas veže stara zaprisega kralju Petru«, in končno, da jih ni zaprisegel duhovnik, temveč nemški oficirji. Tožilec je debato o tem zaključil z ugotovitvijo, da je bila zaprisega po nemškem vojaškem predpisu, »ker se je slovensko domobranstvo imelo za sestavni del nemške vojske.«¹²

Škof Rožman je imel pred prvo prisego na stadionu mašo za tiste, ki bodo prisegli; pri prisegi je zatem (po vsej verjetnosti) bil navzoč kot gost. Pri drugi prisegi je maševal Lenček, vendar se je Rožman udeležil vojaške parade. Glede njega je Rösener na procesu izjavil, da je »podpisal zadevo glede zapriseg in je postavil zahteve glede kuratov...«¹³ Rožman pa je pozneje zapisal, da je pregledal besedilo prisege, da bi videl, če ne bodo domobranci zapriseženi Hitlerju, zakaj v tem primeru maše ne bi opravil. Potem je dodal: »Besedila prisege formalno nisem potrdil.«¹⁴

Podpolkovnik Ernest Peterlin je povedal v izjavi, ki jo je napisal v zaporu leta 1946, da se je »v aprilu pojavilo vprašanje prisege« in je zato »nastala velika revolta. Do sedaj ni statnika,* torej ne dajo Nemci ničesar, a zahtevajo prisego«. Zatem naj bi se vmešal general Rupnik in na koncu je bil tekst pripravljen. »Istočasno pa so bili narejeni 4 grafi** statuta.*** Takoj, ko se je pojavilo to nesrečno vprašanje, sem odhitel k polkovniku Prezljju, naj vpraša Mihailovića, ali se priseže kljub vsemu, ali se domobranstvo razpusti in pristopi v OF, ali pa odide v ilegalo. Čez nekaj časa mi je bilo sporočeno, da imam na imenu, da se stara prisega glasi tudi na otadžbinu in da zaradi skrajnega cilja taka prisega, dana sovražniku zaradi dosege narodnega in državnega cilja, ne velja nič. Tudi Krener mi je sporočil, da je govoril in konferiral z nekimi politiki, ker da so mu ti rekli, da je tudi v tem pogledu vse v redu in naj bom brez skrbi.« Zatem je Peterlin menil, da je Prezelj to rekel gotovo tudi drugim (Cofu) in bil je pomirjen.¹⁵

Za veliko noč 1944 je v Ljubljani izšla brošura Bodi tudi v vojski dober kristjan, ki jo zasmehljivo nazivajo domobranski katekizem. V tretjem delu piše zelo veliko o prisegi:

¹¹ AIZDG, fond Komisije za ugotavljanje vojnih zločinov, fasc. 925, IV, Zapisnik o zaslišanju Milka Vizjaka, stran 25 in 26.

¹² AIZDG, fond Komisije za ugotavljanje vojnih zločinov, fasc. 925, VII, Proces proti ... Vizjaku ..., C-5.

¹³ AIZDG, fond Komisije za ugotavljanje vojnih zločinov, fasc. 925, V, Proces proti ... Rösenerju ..., C-1.

¹⁴ Članek škofa dr. Gregorija Rožmana, zbornik Svobodne Slovenije 1965, stran 69.

¹⁵ AIZDG, fond Komisije za ugotavljanje vojnih zločinov, fasc. 925, Izjava Ernesta Peterlina.

* statuta.

** paragrafi.

*** mišljene so prve štiri točke ukaza za prisego.

»... 2. Kaj če je prostovoljec prisegel tuji državi, čeprav ni prepričan o pravični vojni? Ali ga prisega veže?

Prisega je vedno nekaj akcesornega, to je prvotni obveznosti dodana. Prisega je vedno odvisna od neke druge prvotne obveznosti oz. dejanja. Če prvo dejanje veže, potem tudi prisega veže. Prisega je torej le novo potrjenje prve obveznosti, seveda iz novega naslova, to je iz nove obveznosti. Pogodbo moram izpolniti zaradi pravičnosti, prisega pa me veže iz verske obveznosti.

Zato sme npr. oficir, ki prostovoljno stopi v protikomunistično vojsko, priseči tuji državi, če to od njega zahteva. Ta prisega ni v nasprotju s prvo prisego.

Pri prisegi je odločilen namen (intencija). Protikomunistični borec priseže z namenom, da se bo zvesto boril proti komunizmu.

C. 1318. Paragraf 1: Prisego smem razlagati v svojem smislu, če je dvomna. Če pa je jasno izražena, pa seveda ne smem priseči nekaj, česar ne mislim izvršiti, ker bi to bila laž. Če me pa tuja država prisili k prisegi (za kar ni upravičena), je ta prisega — *neveljavna*.

S to prisego ni prva prisega zvestobe razveljavljena. Samo rebus sic stantibus (v sedanjem položaju) legitimna (zakonita) vlada nima pravice ukazovati, ker pač nima dejanske oblasti.«

Na strani 23 v isti brošuri je govor o pojmu *restrictio mentalis* in pravi:

»To je tako govorjenje, kjer nekaj zamolčim in s tem pripustim dva smisla. Poslušalec bi se lahko odločil za pravi smisel, dejansko pa se odloči za tistega, ki ga hočem.

Zahteva se, da je podana možnost dveh smislov, to se pravi, da more imeti beseda poleg dirigiranega smisla, v okoliščinah kraja, časa in osebe še drug smisel.«¹⁶

Tudi Slovenski poročevalec je domobranski prisegi že kmalu posvetil članek z naslovom *Prisega na polomljeni križ*. Po mnenju pisca iz besedila prisege »sledi, da Švabobrancem poveljuje Hitler, da so del nemške armade in da jih zato lahko porabijo ali proti ‚banditom‘ v Sloveniji in na Balkanu ali proti ‚komunistom‘ na vzhodni fronti ali proti ‚zaveznikom‘ kjerkoli, tako v Franciji kakor kjerkoli na Danskem in na Poljskem«.¹⁷ Podobno so dogodek sprejeli tudi zavezniki oziroma begunska vlada v Londonu, zakaj dr. Alojzij Kuhar je v enem od svojih radijskih govorov rekel, da je prišlo do srámotnega 20. aprila 1944, ko so slovenski fantje pod vodstvom zrelih slovenskih ljudi... prisegli Hitlerju zvestobo...«.¹⁸

Po vojni so slovenski emigranti precej pisali o domobranski prisegi, med njimi so se razvile celo polemike. Preglejmo torej na kratko njihovo pisanje. Leta 1945 so Mirko Bitenc, Marko Kranjc, Miloš Stare in Andrej Križman izdali publikacijo *Slovenes and their liberty struggle during the occupation time*. V njej seveda prikazujejo partizane kot elemente, ki so hoteli revolucijo in jim je bil boj proti okupatorju samo sredstvo za doseg tega cilja. Najprej opisujejo razvoj ilegale (Slovenske legije in četnikov), zatem sodelovanje pri-

¹⁶ Brošura *Bodi tudi v vojski dober kristjan*, Ljubljana 1944, stran 8 in 23 (AIZDG, fond Organizacijski štab Slovenskega domobranstva, fasc. 290, V, 2).

¹⁷ Slovenski poročevalec, letnik 5, št. 11, 11. maj 1944, stran 3.

¹⁸ Vestnik, 1960, 6, stran 108.

padnikov SD s to ilegalno. Domobranci naj bi dajali odredom jugoslovanske vojske podporo in zaščito, kajti brez tega bi jih »uničil dvojni sovražnik, namreč okupator in partizani«. Ilegalna orientacija legalnih obrambnih enot naj bi postajala vedno močnejša, domobranci naj bi bili vsak hip pripravljeni oditi v ilegalno. Nemške oblasti so vedele za to stališče. Po svoji špijonski mreži so mogli ugotoviti naraščajočo ilegalno dejavnost.

Spomladi 1944 so Nemci zahtevali od SD prisego.

SS general Rösener je predložil štabu SD obrazec prisega. Po predlaganem tekstu bi se domobranci morali zavezati za naloge, ki niso imele nič skupnega s cilji SD (samoobramba proti komunizmu). Štab SD je predloženi tekst gladko zavrnil. Po odklonitvi je sledilo dolgo pogajanje med štabom SD in generalom Rösenerjem. Naposled je SS general Rösener postavil alternativo: ali prisega ali razpustitev SD in na ta način prepustitev dežele in naroda partizanskemu komunističnemu barbarstvu.

Častniki so vprašali načelnika štaba KS* majorja Andreja Glušiča in legijskega poveljnika za vzhodno Slovenijo majorja Mirka Bitenca, kaj storiti.

KS je po radiu vprašala načelnika štaba vzhodne komande JV** in vojnega ministra Dražo Mihailovića, ali naj skrivni častniki, ki jih je KS poslala v SD, prisegajo ali zapuste domobranstvo. Odgovor se je glasil za prisego. Dodano je bilo, da morajo častniki dodati poročstvo, da bodo izvedli svoje naloge v danem trenutku, to je, da se bodo priključili ilegalnemu gibanju. Dovoljenje za prisego je dal aktivnim častnikom načelnik štaba KS, legijskim častnikom*** pa poveljnik SL****

Partizani so priložnost izkoristili za začetek novega napada proti protikomunističnim samoobrambnim enotam. Dajali so zlohota kriva poročila in zagotovili, da so domobranci prisegli Hitlerju in Nemčiji, da se bodo borili z Nemci, za Nemce. S pomočjo dobre in močne propagandne organizacije jim je uspelo nepoučeno ljudstvo zajeti v strahovanje in pomen prisega krivo prikazovati. Po obrazcu prisega domobranci niso prisegli niti Hitlerju, niti Nemčiji, niti da se bodo borili za Nemčijo proti zaveznikom. Prisegli so le, da se bodo borili na lastnih narodnih tleh proti komunistom in njihovim domačim zaveznikom. Kot komunistični zavezniki so bili mišljeni lokalni partizani, ki se niso vključili v linije partizanske vojske in niso bili vedno komunisti, kakor tudi vsi, ki so na tem teritoriju podpirali partizanstvo. Nihče ni kot zaveznike menil zahodne angloameriške zaveznike.

Dovoljenje za prisego je dal Draža Mihailović, vojni minister kraljeve jugoslovanske vlade, najvišji šef JV v deželi v trenutku, ko sta bili pri njem angleška in ameriška vojaška misija.

Takrat Tito še ni bil angloameriški zaveznik, ampak le komunističen revolucionar. Vsakdo je bil prepričan, da se je dovoljenje generala Mihailovića opiralo na odobritev zavezniških vojaških misij.

Po prisegi je ilegalno delo v domobranskem gibanju šlo dalje in se krepilo.¹⁹

¹⁹ Brošura Slovenes and their liberty struggle during the occupation time, 1945 (prevod v AIZDG, fond Komisije za ugotavljanje vojnih zločinov, fasc. 923, II).

* Komanda Slovenije.

** Jugoslovanska vojska.

*** Mišljeni so častniki Slovenske legije v SD.

**** Slovenska legija.

Pod naslovom Domobranska prisega etično in pravno neki B. F. iz Argentine v Vestniku obravnava zadevo deloma z moralno-teološkega, deloma z mednarodno-pravnega aspekta. Članek je poln raznovrstnih napak, v bistvu pa hoče reči tole: Prisega je bila nujna in pravilna, ker bi sicer Nemci uničili domobrance; domobranci so iskreno prisegli samo tisto, kar jim je vest dopuščala, ostalo pa so izrekli in si razlagali po svoje; partizani so bili dejansko banditi; pod besedo »zavezniki« niso bili mišljeni Angloameričani, ki so imeli s partizani le nekatere skupne interese, pač pa partizanska preskrba, tehnika, VOS in nekomunisti v OF.²⁰

Neki E. C. iz Italije pa odgovarja piscu B. F. z besedami: »Domobranska prisega je bila po besedah, smislu, razumevanju in namenu ali resnična vez za boj proti nemu zločincu s pomočjo drugega ali pa hinavska izjava, lažna trditev in potrditev zavezništva z zavestjo, da nihče te vezi ne bo spoštoval. Ves napor B. F. . . . izzvani v smislu Slovenskega doma . . . *

Ali ne bi bilo bolj pametno pisati, kako je do te prisega prišlo? Kdo, kaj, kako so jo zahtevali? . . .

Marsikaj je mogoče opravičiti z izjavo, da je bila prisiljena. Trditi pa, da je bila »pravilna«, ni mogoče. »Partizane so za bandite šteli le Nemci. Ne gre upoštevati le to, kdaj so Stalin, Roosevelt, Churchill pismeno priznali novi položaj v Jugoslaviji.«²¹

K obema člankoma se je oglasil še neki dr. J. R. iz Buenos Airesa. Začne s trditvijo, da »je jasno, da so se domobranci resnično hoteli vezati na nekaj«. Nismo pa vedno dolžni izreči resnice. »Včasih smemo izreči dvoumje, ki bližnjega nujno zavede v zmotu; tako dvoumje lahko mirno potrdimo s prisego, kar sicer ni najbolj krščansko, je pa gotovo razumno, s tem pa dobi tudi vse druge pridevke. Domobranci so gotovo imeli razlog, da so prisegli na 'hinavsko' izjavo, ki pa ni bila hinavska, ampak je bila resnična obveza za skupni boj proti komunizmu. In čisto gotovo so se obvezali le na toliko, kolikor so se po vesti smeli kot katoličani in Slovenci in mnogi še kot zapriseženi člani kraljevske vojske v domovini.« Glede »zveze z enim zločincem proti drugemu« dr. J. R. pravi, da so domobranci izbrali manjše zlo. Če pojmuje E. C. pravilno v smislu moralne dopustnosti, je bilo pravilno, kar so storili, ker so jim to narekovale razmere; med glavnimi razlogi je bila sila, ki sicer ne zmanjšuje krivde, opravičuje pa to, da je do dejanja prišlo. Nato izrazi željo, da bi se s pomočjo haaške konvencije preverila sporna vprašanja in ugotovil tudi status partizanov, čeprav je naravno pravo važnejše od pozitivnega. Na koncu članka pa pravi, da bi bilo zanimivo tudi slišati, kaj meni o tem cerkev, kaj tisti, ki so privolili v besedilo prisega, zatorej naj bi o tem spregovoril zlasti moralist dr. Ignacij Lenček, kajti edini razlog, ki bi ga E. C. dopustil, to je sila, take prisega ne opravičuje. Zlasti naj bi o tem pisali tiisti, »ki so molčali in reševali kožo in 'čast'«. ²²

Tudi dr. Fran Bajlec je v svojem članku Gradivo k Vetrinju večkrat omenil prisego in dogajanje v zvezi z njo. Pravi, da je bila domobranska prisega

²⁰ Članek nekega B. F. iz Argentine, Vestnik, 1960, 10, stran 209—215.

²¹ Članek nekega E. C. iz Italije, Vestnik, 1961, 4, stran 80—81.

²² Dr. J. R., članek Gradivo k prisegi. Vestnik, 1961, 7, stran 178—180.

* Kolaboracionistični časopis.

»v očeh zahodnih zaveznikov glavni greh domobrancev«,²³ da so Nemci ob ustanovitvi domobrancem ponudili statut, ki ga je Rupnik odklonil. Prisega, ki jih je formalno postavila v sestav nemške vojske, pa Nemci niso zahtevali,²⁴ zakaj po Rösenerjevi izjavi so Nemci hoteli domobrance samo za vzdrževanje reda. Prisega je Rösener dovolil šele po nekajmesečnem prigovarjanju, sestavil pa jo je Rupnik in njegov kabinet.²⁵ Predlogu za prisego, ki je prišel od tam, naj bi se Krener zelo upiral.²⁶ Ta prisega ni izražala resnične volje domobrancev in je bila domobrancem naravnost podtaknjena.²⁷ Prisega 3. maja 1945 je bila potrebna samo zato, da bi izprali ta madež.²⁸ Rupnik je sam dostavil »zaveznike« v času, ko so Angloameričani bili resnični zavezniki Rusov in Tita.²⁹ Tudi ljubljanska radijska postaja je samo potrjevala vse komunistične obdolžitve o domobrancih.³⁰

V zborniku Svobodna Slovenija je nekaj podobnega trdil tudi Miloš Stare, ko je napisal, da je Rupnik predlagal, naj bi šli domobranci na urjenje v Nemčijo in prisegli. Krener naj bi temu nasprotoval, češ da to ni potrebno, ker so domobranci samo prostovoljci za boj proti komunizmu.³¹

V istem zvezku zbornika omeni tudi dr. Tine Debeljak domobransko prisego, češ da je imela »dvoumno razlago«.³²

Isti avtor je tudi napisal, da je dal general Rupnik 30. januarja 1945 ponoviti prisego za proslavo obletnice Hitlerjevega prevzema oblasti, s čimer so se izvršili ponovni premiki k nemški vojski in se utrjevala vera v njeno poslanstvo.³³

Rudolf Hirschegger pa je v članku Resnica o naši borbi glede prisega dejal: »Ko bi peščica teh iz vodstva Ljubljanske pokrajine vsaj slutila narodovo mišljenje, ne bi prišlo nikdar do domobranske prisega, ki je bila našim možem in fantom vsiljena, ker je bil pač tak ukaz in nikdar ne bi odmevali po ljubljanskem radiu propagandni govori z nemškim prizvokom.«³⁴

V reviji Tabor pa se je v Rupnikovo obrambo oglasil njegov zet dr. Stanko Kociper. Pravi, da Rupnik ne nosi odgovornosti za prisego, pa tudi sam je sodeloval le kot gost in sploh ni prisegel. Rösener mu je z dopisom z dne 4. novembra 1943 prepovedal vsako vmešavanje v zadeve SD, kar je potem veljalo do 24. septembra 1944. »Nemški izvornik mu je dostavil naravnost gen. Erwin Rösener, slovenski izvod besedila pa je gen. Rupnik dobil iz organizacijskega štaba SD.« Potem poda Kociper razlago, kako naj bi prišlo do dostavka »zaveznikov«: osebno je bil prisoten, ko je Rösener telefoniral Rupniku, naj bi vstavi omenjeni dodatek. Rupnik je sicer temu nasprotoval, se je pa končno moral ukloniti in pripisati »kakor tudi njegovim zaveznikom«. Takoj zatem je povabil v sobo »svete tri kralje«, Krenerja, Vizjaka in Peterlina, jih oštel zaradi »idiotov, ki so zaljubljeni v Angloameričane« in jim pokazal spremenjeni

²³ Dr. Fran Bajlec, članek Gradivo k Vetrinju. Vestnik 1962, 12, stran 329.

²⁴ Prav tam, stran 312.

²⁵ Prav tam, 9, stran 222.

²⁶ Prav tam; 4, stran 89.

²⁷ Prav tam, 10/11, stran 271.

²⁸ Glej opombo 25.

²⁹ Prav tam, 10/11, stran 269.

³⁰ Glej opombo 23.

³¹ Članek Miloša Stareta, zbornik Svobodne Slovenije, 1965, stran 217.

³² Članek dr. Tineta Debeljaka, zbornik Svobodne Slovenije, 1965, stran 80.

³³ Članek dr. Tineta Debeljaka, zbornik Svobodne Slovenije, 1967, stran 103.

³⁴ Članek Rudolfa Hirscheggerja, zbornik Svobodne Slovenije, 1967, stran 123.

tekst. Tako naj bi se torej raznesle govornice, da je Rupnik sam sodeloval pri sestavljanju besedila. Kociper dalje sprašuje, kako naj bi Rupnik smel karkoli dodajati, ko ni niti sestavil besedila, oziroma smel imeti zveze s SD. Kot znan vojaški strokovnjak je tudi vedel, da domobranci mednarodno-pravno niso bili vojskujoča se stranka, pač pa samo »naš notranji organizirani odpor proti revoluciji... Po drugi strani pa celotno besedilo prisege z dodatkom vred vпада natančno v koncept gen. Rösenerja, ki je potreboval in seveda tudi iskal osnove za svojo afirmacijo pri vrhovnem poveljstvu.« Kociper nato obtoži Vauhnik, da je poročal Rösenerju o prozavezniški nastrojenosti domobrancev, kar je slednjega privedlo do prave »protiangloameriške obsedenosti«. Morda je prav tako Vauhnik Rösenerja obvestil, da je Mihailović odobril besedilo in je zato vrnil še »zaveznike«. Na koncu Kociper napoti raziskovalce problema domobranske prisege h krogom, »ki so še izza časa legij in vseh mogočih privatnih vojska pa vse do... Vetrinjskega polja trpeli na maniji zapriseg...«³⁵

Za konec skušajmo poiskati kolikor toliko pravilne odgovore na vprašanja, ki nastajajo ob tako nasprotujočih si izjavah. Predvsem je treba vedeti, da so se okrog SD dogajale številne intrige. Pripadniki ilegalne Slovenske legije, vojaške organizacije Slovenske ljudske stranke, so vanj infiltrirali svoje ljudi, ki so zasedli tudi več ključnih položajev. Za vpliv v SD so se borili tudi četniki in Rupnikov krog. Na drugi strani je Rösenerjev štab preganjal vsako ilegalno dejavnost, zaradi katere je bilo tudi več visokih domobranskih oficirjev poslanih v koncentracijska taborišča. Domobranska prisega je bila nekakšna projekcija tega dogajanja.

Rösener je prisego imel za akt, s katerim je domobrance kot nekakšno darilo Hitlerju za rojstni dan sprejel »v borbena skupnost svojih vojakov«. Po njegovi izjavi so morale vse kvistlinške enote, ki niso imele lastne vlade, po določenem času urjenja priseči Hitlerju in na meč, kot je bila navada v nemški vojski. Prisego tako imenovanih »Frikorps Danmark« opisuje časopis Social-Demokraten takole:

»Polkovnik Kryssing jim je ukazal sneti čelade in vsi so dvignili tri prste desnice in ponavljali stavek za stavkom. Prisega se je glasila: ‚Prisegam pri Bogu to sveto prisego, da bom v boju proti boljševizmu poveljniku nemške Wehrmacht izkazoval brezpogojno poslušnost in da bom kot hraber vojak vedno pripravljen žrtvovati življenje za to prisego.‘«³⁶

Zanimiv je govor predsednika dr. Tisa po prisegi prvega polka slovaških domobrancev:

»Slovaški domobranci prevzamejo v svojo tradicijo vse, kar je doslej proslavilo slovaške vojske: poštenost, junaštvo in zvestobo, poštenost in ravnanju, junaštvo v boju in zvestobo do zastave, v prvi vrsti zvestobo do velike Nemčije in njene vojske, ki ni samo zgled v boju za naše narodno življenje in za evropsko kulturo proti boljševizmu, marveč nas s svojo zvestobo nasproti nam obvezuje k zvestobi v boju in k poštenosti.«³⁷

Glede nastanka prisege bo verjetno držalo, da so vse kvistlinške formacije morale po določenem času, predvsem proti koncu urjenja priseči domovini in Hitlerju z besedilom prisege Waffen SS, ki pa so ga prilagodili razmeram v

³⁵ Članek dr. Stanka Kocipra, Tabor, 1968, 7, str. 168–178.

³⁶ Social-Demokraten, 6. avgust 1941, prevod iz angleščine.

³⁷ Jutro, letnik 24, št. 232, 10. oktober 1944, stran 1.

posameznih deželah. Zato sem mnenja, da Rösener ni dal ukaza za prisego šele po prigovarjanju generala Rupnika. V svoji izjavi Rösener tega ni navedel, na procesu pa je izjavil, da je pobuda za prisego prišla iz domobranskega štaba. To pa ne zveni posebno prepričljivo z ozirom na stališče, ki ga je organizacijski štab SD imel do Nemcev. General Leon Rupnik, izrazit kolaboracionist, je v svojih govorih v stilu nacistične propagande poleg komunistov napadel tudi anglofile, Žide in zahodne zaveznike. Okrog sebe je zbral skupino enako mislečih ljudi in zašel je v spore tudi s člani Slovenske ljudske stranke, ki so sprva podpirali njegovo oblast v Ljubljanski pokrajini.³⁸ Zanj trdi policijski pretepač dr. Maks Loh, da je šefu policije dr. Lovru Hacinu večkrat rekel, da so Anglo-američani zavezniki komunistov.³⁹ Po vsem tem lahko sklepamo, da je dodal »kakor tudi njegovim zaveznikom«, o čemer govori tudi nek dokument, o katerega provenienci si dr. Metod Mikuž ni na jasnem, njegova vsebina pa naj bi kazala na to, da je Rupnik besedilo prisega popravljal in dostavil »zaveznike«.⁴⁰ Knjižica Bodi tudi v vojski dober kristjan, ki je izšla za veliko noč 9. aprila 1944 nam pove, kakšno prisego so bili klerikalni voditelji pripravljene dopustiti: nič niso imeli proti prisegi, ki bi domobrance vezala glede boja proti komunizmu, če bi pa Nemci prisilili domobrance priseči kaj več, prisega ne bi veljala. Na prisego se gotovo nanaša tudi poglavje o reservatio mentalis, ki pravi, da lahko v določenih razmerah z dvoumnimi izrazi bližnjega namenoma zavedemo v zmoto, ker bi pač te izraze lahko tudi pravilno razumel.

Tekst domobranske prisega je verjetno sestavil nekdo iz Rösenerjevega štaba ali Rösener sam, vendar je po dogovarjanju privolil v spremembe. Originalni tekst je moral biti napisan v nemščini, kar velja tudi za dvojezično izjavo, ki so jo po prisegi podpisali domobranci. Za to namreč govori okornost obeh tekstov.

Če pogledamo vsebino prisega, lahko ugotovimo, kot pravilno pišejo tudi nekateri emigranti, da domobranci niso prisegli Hitlerju. Besedilo govori le o skupnem boju z nemško vojsko, ki ji poveljuje »vodja Velike Nemčije«. V vsaki veljavni prisegi se priseže nekomu oziroma nekaj. Komu in kaj so torej domobranci prisegli? Predvsem so prisegli pokorščino nadrejenim. Nadrejeni so širok pojem, ki ne pove veliko. Navadnim domobrancem so bili nadrejeni domobranski oficirji in nato organizacijski štab, ki pa je bil podrejen Rösenerjevemu štabu. Vendar je treba poudariti, da je večino, in to predvsem najvišje oficirje, vezala prisega kralju Petru, ki so jo izrekli v bivši jugoslovanski vojski. Zato praviloma ne bi smela veljati prisega komurkoli drugemu. Sedaj lahko razumemo Vizjakove besede, češ da so se dogovorili (po posvetovanju s kuratom dr. Lenčkom in škofom dr. Rožmanom), da je to samo nekakšna zaobljuba, ker jih veže stara prisega kralju Petru. Seveda po svojem obrazcu to ni zaobljuba, temveč prava prisega, vendar je bil namen najbrž poudariti tole: nova prisega ni v nasprotju s prisego kralju Petru, pač pa z njo domobranci prisegajo nekaj novega, to je boj proti komunizmu. Rösenerjeve besede v govoru pred prisego o ljudeh, ki mislijo, da jih še veže prisega tistim, ki so svojo domovino v nesreči zapustili in izdali in je izdajalec tisti, ki bi jim prisego hotel držati, prav tako kažejo, da se je Rösener zavedal veljavnosti prve prisega.

³⁸ Ivan Križnar, Slovensko domobranstvo, Ljubljana v ilegali IV, stran 244.

³⁹ Članek dr. Maksa Loha, Vestnik, 1964, 9, str. 180–184.

⁴⁰ Glej opombo 8.

Dalje so domobranci prisegli vestno izpolnjevanje dolžnosti za »slovensko domovino kot del svobodne Evrope«, v skupnem boju z Nemci »proti banditom in komunizmu kakor tudi njegovim zaveznikom«. Ni treba posebej razlagati, da je vse časopisje v tistem času označevalo partizane za tolovaje in tudi bande, glede drugih dveh izrazov pa poglejmo nekaj odlomkov iz takratnega časopisja. Stavki kot na primer »komuniste podpira . . . anglosaško plutokratsko židovstvo, ki je že tri leta povezano v vojnem zavezništvu z boljševizmom«,⁴¹ so bili v takratnem časopisju pogosti, četudi je časopisje Sovjetsko zvezo huje napadalo kot zahodne zaveznike. Posebno je zavezništvo in podporo, ki jo dajejo zahodni zavezniki »tolovajem«, poudarjal v svojih govorih general Rupnik. V primeri s tem so v manjšini stavki, iz katerih bi se moglo razbrati, da so z zavezniki komunizma mišljeni terenci in nekomunisti v OF; tako sledi na primer iz članka z naslovom Kakšna usoda čaka komunistične zaveznike in pomočnike.⁴² Niso se pa emigranti v poznejših razlagah izraza »zavezniki« spomnili, da so časopisi kot zaveznike komunistov večkrat omenili tudi Badoglijeve vojake; morda zato ne, ker je bil general Badoglio po kapitulaciji Italije na strani Angloameričanov. Glede izraza »komunizem« lahko rečem, da je imel v smislu pisanja tedanjega časopisja več pomenov. Pomenil je marksizem, grozodejstva, ki bi se dogajala, če bi ta ideologija zmagala, »zločinska« dejanja partizanov in tudi Stalinovo rdečo armado. Anonimni B. F. napačno navaja tekst prisega, ko spreminja »proti banditom in komunizmu« v »proti komunističnim banditom« ter nato trdi, da ni šlo za ideološki boj,⁴³ pač pa le za boj proti banditom in da je pridevnik »komunističen« domobrancem preprečeval, da bi bili vezani tudi za boj proti četnikom.⁴⁴ Pravilni tekst prisega tega formalno ni preprečeval. Nemci so bili upravičeno gotovi, da bi se domobranci borili tudi proti rdeči armadi, če bi prišla na slovensko ozemlje in bi se torej izraz komunizem lahko nanašal tudi nanjo. Pri izrazu slovenska domovina naj pripomnim, da so Nemci na področju Ljubljanske pokrajine dopuščali nekakšen slovenski nacionalizem. Nikjer pa se ni uradno omenilo, da živijo Slovenci tudi na Štajerskem in Gorenjskem. Svobodna Evropa je v takratnem javnem govorjenju in pisanju pomenila nacionalsocialistično Evropo.

Domobranci niso prisegli skupnega boja z nacisti, pač pa le vestno izpolnjevanje svojih dolžnosti v skupnem boju z njimi. Iz tega lahko sledi razlaga, da so se domobranci obvezali izpolnjevati svoje dolžnosti v skupnem boju, dokler bo ta pač trajal! Prav tako ni bilo natančno določeno, za kakšne dolžnosti gre in kdo jim je te dolžnosti nalagal.

Ali je takšna razlaga posameznih izrazov pravilna s stališča same prisega?

Teoretično se tekst prisega, ne glede na objektivni pomen posameznih besednih zvez, razlaga tako, kot ga je razumel prisegajoči, če pa se pokaže, da je tisti, ki mu je bilo priseženo, mislil drugače, velja njegova razlaga. O pomenu posameznih izrazov so torej lahko odločali domobranci sami oziroma njihovi nadrejeni. Dejansko so to bili Nemci, čeprav njim večina oficirjev SD, ki so že prisegli kralju Petru ni mogla veljavno priseči. Prav ti pa so bili nadrejeni domobrancem.

⁴¹ Slovenec, letnik 72 št. 135, 15. junij 1944, članek Slovenci in invazija, stran 1.

⁴² Slovenec, letnik 72, št. 3, januar 1944, stran 2.

⁴³ Glej opombo 20, stran 212.

⁴⁴ Glej opombo 20, stran 213.

Kljub temu, da stvari še niso jasne, lahko zaključimo nekako takole: prisego (katere besedilo se je najbrž prvotno glasilo na Hitlerja) je zahteval Rösener, da bi izpolnil določbo in domobrance še bolj povezal s svojo vojsko. Okrog 9. aprila se je že pojavila brošura Bodi tudi v vojski dober kristjan, ki z omembo prisege dokazuje, da se je problem pojavil že pred tem datumom. General Rupnik je morda nemške zahteve po prisegi celo podpiral ter je dodal »kakor tudi njegovim zaveznikom«, ker je nasprotoval stikom domobrantskih oficirjev s prozavezniško ilegalo. Klerikalni voditelji so v prisego privolili s pridržki (škof Rožman trdi, da ne bi bral maše, če bi domobranci prisegli Hitlerju), dopustili pa so besedilo, ki je vezalo domobrance nadrejenim v boju proti komunizmu, to je Osvobodilni fronti. Morda so tudi upali, da bo množica neborbenih ljudi, ki so v SD prišli bolj pod silo razmer kot prostovoljno, po prisegi postala bolj navdušena za boj. Nekoliko so se najbrž protivili nekateri oficirji, češ da so že prisegli kralju, vendar je po posvetovanjih in intervencijah, pri čemer je verjetno igralo tudi okupatorjevo stališče, da je treba na tako važnem in obenem nemirnem področju voditi posebno politiko, bilo končno sprejeto besedilo, v katerem je sicer ostal izraz »vodja Velike Nemčije«, kot je bil običaj pri tovrstnih prisegah, niso pa domobranci prisegli njemu. Zanimivo je, da je zvestobo Nemčiji po prisegi slovaških domobrancev izrekel celo dr. Tiso, čeprav je bila Slovaška bolj neodvisna od Ljubljanske pokrajine. Privrženci četniškega gibanja v SD, ki so domobrance potrebovali za pomoč svojim ilegalnim enotam, so privolili v prisego z utemeljitvijo, da ta pač ne velja, če seveda drži, da jim je general Draža Mihailović to sporočil.

V povojnem pisanju emigrantov o prisegi se v glavnem kaže želja najti razloge, ki bi dejanje opravičili oziroma odkriti tiste, ki so bili zanj odgovorni. V spisu *Slovenes and their liberty struggle during the occupation time* avtorji predvsem pretiravajo s pomenom ilegale in z opisovanjem odpora oficirjev SD proti prisegi. Prav tako je čudna trditev, da je bil Tito spomladi 1944 samo komunističen revolucionar, ne pa tudi zaveznik protinacističnih sil. B. F. iz Argentine in J. R. iz Buenos Airesa pišeta v mnogočem podobno kot avtor domobrantskega katekizma. Značilna je trditev prvega, da so domobranci izbrali manjše zlo, ko so se povezali z Nemci in ne s partizani. Postavka, da je bila prisega izsiljena, je zelo vprašljiva. Domobranci so prisego sprejeli in izpolnili tako kot vsak drug ukaz. Dr. Fran Bajlec, Miloš Stare in dr. Tine Debeljak poudarjajo krivdo generala Rupnika za prisego in za tesnejše povezovanje SD z Nemci, vendar dokazov ne navajajo, dr. Stanko Kociper pa hoče predvsem braniti generala Rupnika. Da bi pa vse to postalo bolj jasno, je res potrebno, da spregovorijo še nekateri, ki so imeli s temi stvarmi neposredno opravka. V medsebojnem obtoževanju posameznih struj emigrantov odseva že med vojno nastalo nasprotovanje dveh skupin: ljudi okrog ilegalnega Narodnega odbora in kolaboracionističnega Rupnikovega kroga. Že zato je treba jemati z rezervo obtožbe enih na račun drugih kakor tudi njihovo opisovanje medvojnih dogodkov. Obema krögoma je skupno tarnanje nad usodo domobrancev, ki so jih Angleži maja 1945 izročili partizanom in naj bi jih le-ti potem večinoma pobili. Lahko smo pa prepričani, da do tega ne bi prišlo, če ne bi bili domobranci sodelavci nacistične vojske.

Kako so na prisego in na domobrance gledali zahodni zavezniki, je razvidno iz takratnih govorov dr. Alojza Kuharja po londonskem radiu in iz besed dr. Mihe Kreka, ki je rekel, da so »nam (Kreku in njegovim) bile politično in diplomatsko s prisego posekane vse korenine, pa čeprav smo dobro vedeli, da so bili fantje in možje k prisegi prisiljeni. Zaveznikom se ni dalo dopovedati nič več.«⁴⁵ Dodajmo še to, da tudi Bajlec piše, da so zavezniki imeli prisego za akt, s katerim so se domobranci podredili Hitlerjevemu poveljstvu in izrazili pripravljenost boriti se z njegovo vojsko proti zahodnim zaveznikom⁴⁶ in se vprašajmo, v kakšni meri je torej sama prisega, ne glede na besedilo in na to, da dejanskega položaja domobrancev ni spremenila (morda so Nemci po prisegi zahtevali od njih nekaj več discipline, v čemer pa je prej treba videti kontinuirano prizadevanje, da bi jih čimbolj podredili svoji oblasti), vplivala na izročitev ujetih domobrancev partizanom. To se ni zgodilo s primorskimi domobranci, ki niso prisegli. Ker pa tudi gorenjski domobranci niso prisegli, pa so bili vseeno izročeni, so za tem najbrž še drugi vzroki.

Kot že rečeno, ni prisega spremenila položaja SD, četudi Rösener v govoru pred prisego domobrance sprejema v borbeno skupnost svojih vojakov in piše Bajlec, da jih je prisega formalno postavila v sestav nemške vojske. Po prisegi naj bi domobranci sicer zaključili vojaške vaje,⁴⁷ ostali pa so to, kar so bili že od začetka: od okupatorja oskrbovana kvislinška formacija v okviru nemške policije in SS. Pravno je njihov položaj urejala odredba visokega komisarja dr. Fridericha Rainerja z dne 6. decembra 1943, ki je veljala za vse domobranske enote na področju operacijske cone Jadransko primorje. Haaške konvencije takih enot ne poznajo.

Nemška protiusluga Slovincem za prisego je bilo slovesno izobešenje slovenskih zastav, seveda s kranjskim deželnim grbom in v družbi nemških, domobranci pa so dobili nekakšen statut ad hoc.

Rečemo lahko, da dogodki okrog prisege prikazujejo komplicirane razmere na našem ozemlju med drugo svetovno vojno. Oficirji jugoslovanske vojske, ki jih je vezala prisega kralju Petru, so se skupaj z nacisti borili proti partizanom, ki so bili na strani združenih protifašističnih sil. Čeprav tu še marsikaj ni jasno, je bil verjetno strah pred tako imenovanim komunizmom, ki je mnoge gnal pod nacistično komando, v boj proti partizanom. Še sedaj piše eden od bivših domobrancev tole: »Naš cilj je bil pravica in resnica ter sveta obramba naroda pred tujim, krutim, brezbožnim imperialističnim komunizmom. Branili smo svoj narod in svojo zemljo pred krivico, pred brezboštvom, pred tujim imperializmom sovjetske tiranije in pred največjimi zločinci in morilci vseh časov. Ali se je braniti res greh? Da, pred Bogom in svetom je to sveta dolžnost vsakega, pred komunisti pa je to največji zločin. Zločin zato, ker smo se branili pravično in junaško, pošteno in lojalno, in onemogočali komunizem vojni uspeh na bojnem polju vse dotlej, dokler nismo bili prodani in dokler niso prišle Titu na pomoč Stalinove horde.«⁴⁸

20. aprila 1944 so prisegli ljudje s takšnim mišljenjem.

⁴⁵ Članek dr. Mihe Kreka, Vestnik, 1961, 10, stran 258.

⁴⁶ Glej opombo 25, str. 221–222.

⁴⁷ Slovenski narod, letnik 77, št. 2, 8. januar 1945, stran 3, članek V domobranstvu so strnjene vse zdrave sile našega naroda.

⁴⁸ Članek Martina Zekarja, zbornik Svobodne Slovenije, 1964, stran 173.

THE OATH OF THE HOME GUARD ON APRIL 20, 1944

Summary

The Slovene Home Guard was founded in September, 1943, in the Ljubljana province, after that territory had been occupied by the Nazi troops. It was formed of the native volunteers, among them many former Yugoslav officers who, under the influence of propaganda, joined it with the intention to fight against »Communism«, that is against the Liberation Front. Its first commander was Leon Rupnik, a general in the former Yugoslav army, who was also the head of the Civil administration in the Ljubljana province. Shortly afterwards, general Erwin Rösener, the SS and police commander for the region, took the command. The number of the Slovene Home Guard increased constantly and, towards the end of the war, there were more than ten thousand members. A part of them, especially some of the officers, were connected with the anti-Nazi underground movement which did not, however, cooperate with the Liberation Front as a mass organization. In the spring of 1944 Rösener gave orders that the members of the Slovene Home Guard take an oath. They took it on April 20, 1944, Hitler's birthday. The chief ceremony was in Ljubljana, where Slovene flags with the Carniolian coat of arms were hung out legally for the first time since the occupation. In their oath the members of the Slovene Home Guard promised to obey their superiors and to fulfill their duties in their fight together with the Nazi troops against the communists and their allies. Every valid oath is a declaration of allegiance to someone. In the present oath obedience was promised to the superiors and not to Hitler. Besides, the officers of the former Yugoslav army could not take a valid oath if it were against their oath to King Peter. The question is, also, what the term »allies« stood for in the wording of the oath. From the depositions of Rösener, Rupnik, and some of the highest officers of the Slovene Home Guard, made at their hearing and at court after the war, it can be concluded that the oath had been ordered by Rösener as it had been stipulated for all the quisling troops. Rupnik added the word »allies« because he was against the pro-allies orientation of some of the officers, while the bishop of Ljubljana or may be, by radio, even general Draža Mihailović, assured the high officers that the oath did not bind them to Hitler. After the war there came to a polemic among the Slovene emigrants, concerning the oath. Some of them claimed the oath to have been the chief reason that the allies handed the members of the Slovene Home Guard who had surrendered themselves to them, over to the partisans. According to them Rupnik had been responsible for the oath as Rösener had ordered it on his persuasion. The word »allies«, too, did not apply to the English and the Americans but, above all, to those collaborators of the Liberation Front who were not communists. In spite of that it is difficult to efface the fact that the Slovene Home Guard fought on the side of the Nazis against the Liberation Front and thus, indirectly, against all the anti-Nazi forces.